

УДК 004.056.2

О. Я. Матов¹, В. С. Василенко², О. В. Дубчак²

¹Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

вул. М. Шпака, 2, 03113 Київ, Україна

²Національний авіаційний університет

вул. Космонавта Комарова, 1, 03058 Київ, Україна

Пропускна спроможність каналу та доступність інформаційних об'єктів у розподілених мережах

Розглянуто варіанти та напрямки збільшення пропускної спроможності каналів передачі даних та, як наслідок, підвищення доступності інформаційних об'єктів розподілених обчислювальних мереж.

Ключові слова: доступність інформації, пропускна спроможність каналу, розподілені обчислювальні мережі, співвідношення сигнал/завада, смуга пропускання каналу.

Вступ

Забезпечення доступності та цілісності інформації, яка циркулює в розподілених обчислювальних мережах (РОМ), є однією із основних задач технічного захисту в цих системах. Для телекомунікаційних систем, як елементів РОМ, ця задача трансформується в забезпечення їхньої високої пропускної спроможності за відсутності будь-яких модифікацій (викривлень), які не були санкціоновані її власником, незалежно від причин або джерел виникнення таких викривлень. При передачі значна їхня частина пов'язана з дією природних чинників, таких як атмосферні електромагнітні розряди, іскріння контактів у автомобілях, електротранспорті і багато що інше. Наслідком таких впливів у каналах РОМ є зменшення співвідношення енергетик сигнал/шум (сигнал/завада) h^2 . Це співвідношення, як відомо [1, 2], визначає пропускну спроможність каналів зв'язку, а також вірність інформації, визначувану, наприклад, через імовірність викривлення двійкових символів (біт) $P_{\text{випр}}$, інтенсивність цих помилок.

Відомо [1], що у випадку найбільш «неприємної» завади типу «білий шум», потужність якої рівномірно розподілена в усій смузі частот каналу, справедливе наступне співвідношення: потенційна пропускна спроможність безперервного каналу з завадами дорівнює:

$$C_n = \Delta F \log_2(h^2 + 1), \quad (1)$$

де ΔF — ширина смуги частот каналу; h^2 — співвідношення корисний сигнал/завада.

Вважається, що вираз (1) указує граничне значення пропускної спроможності каналу, якого досягти вельми важко, до нього можна лише наблизитися. В роботах [2, 3], присвячених проблемам підвищення пропускної спроможності, показано, що досягти в реальних системах, близьких до (1), результатів відомими методами (розширенням смуги пропускання каналу чи збільшенням співвідношення сигнал/завада) неможливо. Це, на думку автора роботи [2], підтверджує нереальність припущення Шеннона, яке покладено в основу формули (1) про те, що на приймальній стороні сигнали повністю відділяються від завад (шумів). У зв'язку із цим помітимо також те, що відомі дослідження не дають способів досягнення величини C_n , а лише показують її теоретичну межу.

У статті здійснено спробу показати можливість наближення пропускної спроможності до її теоретичної межі навіть в умовах впливу певного рівня завад.

Аналіз умов дослідження

Традиційно вважається, що як витікає із виразу (1), підвищення пропускної спроможності каналів є можливим за рахунок або розширення смуги пропускання ΔF , або збільшення відношення сигнал/завада h^2 . Цей вплив докладно проаналізовано в [2] та [3], де стверджується, що шлях збільшення пропускної спроможності за рахунок розширення смуги пропускання каналу є найефективнішим. Однак результати аналізу, проведеного авторами, не дають змоги погодитись із цим твердженням.

Отже відомий спосіб, назвемо його *способом прямого (безпосереднього) розширення смуги пропускання*, полягає в підвищенні швидкості посимвольного обміну B , що, зрозуміло, можливе за рахунок зменшення періоду формування, а також тривалості символів, якими здійснюється обмін. Із використанням цього виразу та підходу, викладеного в [2], знайдемо межу пропускної спроможності в разі, коли швидкість передачі збільшується необмежено. Неважко показати, що із використанням при цьому властивостей «другої чудової межі», одержимо:

$$\lim_{B \rightarrow \infty} C_n = 2 \lim \{ \log_2 [1 + y/B]^{B/y} \}^y = 2y \log_2 e = 2,88 P_c / (2N_0) = 1,44 P_c / N_0,$$

де P_c, N_0 — потужність сигналу та спектральна щільність завад відповідно. Це повністю збігається із результатами, наведеними в [2, 3]. Для більш детального аналізу можна використати наведену в [2] залежність виду $C_n / (P_c / N_0) = f(\Delta F / (P_c / N_0))$. З графіка цієї функції, наданого на рис. 1, видно, що в міру збільшення швидкості посимвольної передачі інформації (чи смуги пропускання ΔF каналу) його пропускна спроможність швидко зростає доти, поки середні потужності шуму та сигналу не зрівняються. Потім вона зростає поволі, асимптотично наближаючись до визначеного вище значення $1,44 \cdot h^2$. Максимально ефективне використання смуги пропускання каналу забезпечується до частоти $\Delta F / (P_c / N_0) = 1$, чи $\Delta F = P_c / N_0$.

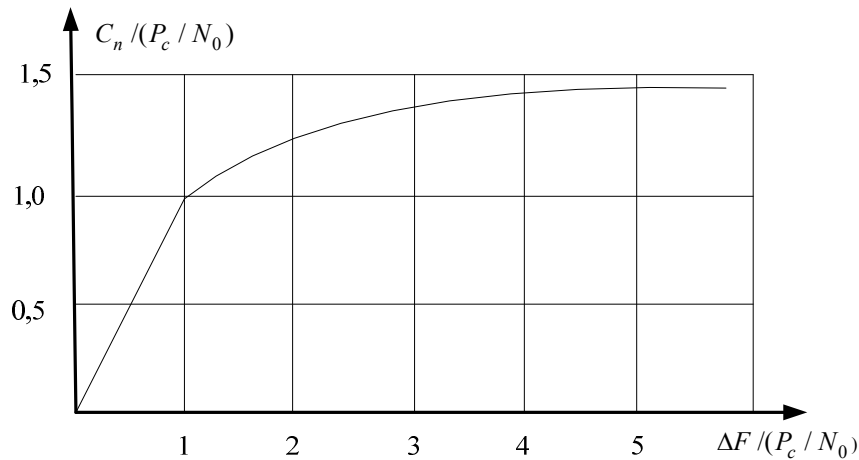

Рис. 1. Залежність $C_n / (P_c / N_0) = f(\Delta F / (P_c / N_0))$

Аналіз розглянутих результатів свідчить про те, що традиційний спосіб підвищення пропускної спроможності каналу шляхом розширення смуги пропускання є ефективним лише в досить вузькому діапазоні частот, а, отже, про хибність твердження [2], що цей шлях збільшення пропускної спроможності є найефективнішим.

Із виразу (1) видно також, що збільшення пропускної спроможності C_n може бути досягнутим також за рахунок збільшення співвідношення сигнал/завада. Це пояснюється можливістю введення $n < P_c / P_z$ варіантів сигналу (такий сигнал іноді називають багатопозиційним [3]). Кожен із таких багатопозиційних сигналів може бути еквівалентом одного із n повідомлень. Якщо за час однієї послідовності — передачі одного символу — можлива передача однієї із n дискрет (градацій, варіантів) сигналу, тобто одного із k -розрядних повідомлень, то це є еквівалентним одночасній передачі k символів повідомлення, де $k = \log_2 n$. Практично розширення алфавіту сигналів обмежується зверху зменшенням відмінності елементарних послідовностей і збільшенням імовірності викривлення таких символів завадами, так що величина n в каналі обмежується відношенням сигнал/шум P_c / P_z .

Однак на цьому шляху є певні перепони. Збільшення співвідношення сигнал/завада вимагає певних енергетичних або матеріальних витрат і натикається іноді також на масогабаритні обмеження (наприклад, у системах мобільного зв'язку). Перешкодою на цьому шляху можуть бути, перш за все, обмеження на амплітуду (а отже на потужність сигналу і на співвідношення сигнал/завада). Це призводить до виникнення так званої практичної межі безперервного каналу. На рис. 2 наведено взятий із [3] графік цієї залежності (точками позначені практичні результати для стандарту V.34 при $P_{\text{викр}} = 10^{-4}$, а формулі Шеннона відповідає крива під назвою «теоретична межа»).

Практична межа відношення сигнал/шум в аналоговій телефонній лінії складає приблизно 35 дБ (3162 разів по потужності або більше 56 разів по амплітуді),

що дозволяє досягти [3] пропускної спроможності біля $C_n < 34822$ біт/с (стандар-
тне значення, яке є реалізованим на практиці, 33600 біт/с).

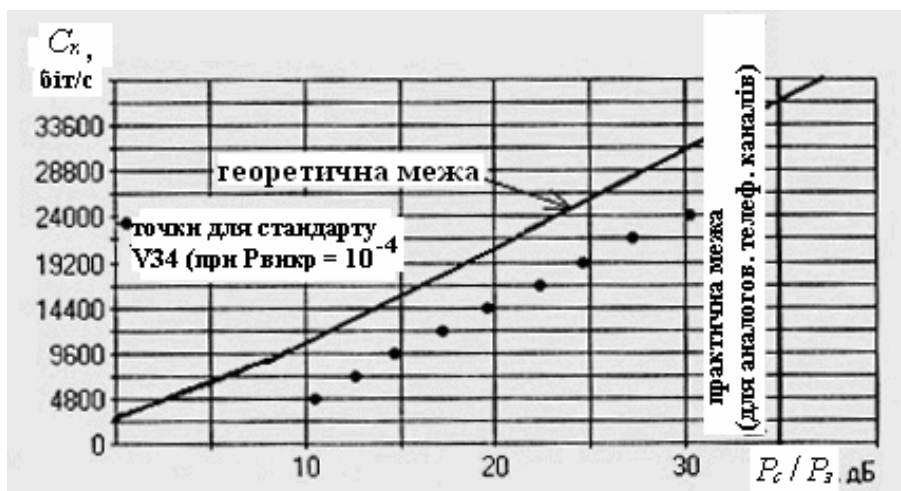

Рис. 2. Залежність пропускної спроможності аналогової лінії від відношення сигнал/шум по потужності P_c / P_s

Ідея та напрямки підвищення пропускної спроможності

Ідея *підвищення пропускної спроможності* витікає із багаторівневої частотної маніпуляції, коли вихідна двійкова послідовність розбивається на відповідне число біт (дібіти, трибіти і т.д.) для визначення однієї з можливих частот несної, переданої у даний момент. При цьому для передачі k комбінацій потрібно використовувати k частот із діапазону ΔF . Наприклад, при передачі чотирьох комбінацій дібітами потрібно чотири частоти (рис. 3), що є не досить економним, оскільки при k частотах можливим є $n = 2^k$ їхніх комбінацій (якщо $k = 4$, то $n = 16$).

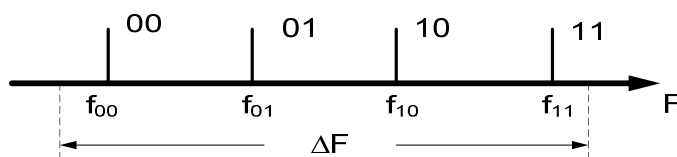

Рис. 3. Чотирирівнева частотна маніпуляція

Тому для *підвищення пропускної спроможності* авторами пропонується *дискретизація* (розбиття) загальної визначеної наперед і, якомога широкій, *смуги пропускання каналу* ΔF на певну кількість k частотних дискрет (піддіапазонів) шириною ΔF_{di} кожна, по яких одночасно передаються n сигналів

$$k = \Delta F / \Delta F_{di},$$

так, що їхня сукупність утворює певне повідомлення. Якщо за час однієї послілки (тривалість елементарного аналогового сигналу типу відрізка синусоїди основної частоти дискрети) одночасно передається k різночастотних послілок, то це є еквівалентом одночасної передачі інформації k двійковими розрядами, і загальне число варіантів дискретного (цифрового) сигналу (алфавіт) складе $n = 2^k$. Розширення алфавіту для дискретних сигналів можливе при збільшенні кількості k частотних дискрет (за рахунок розширення загальної смуги пропускання ΔF , чи за рахунок зменшення ширини цих дискрет ΔF_{oi}). Ширина кожної із i ($i = 1, 2, \dots, k$) частотних дискрет ΔF_{oi} та частотний проміжок між ними повинні вибиратися так, щоб виключити взаємні впливи сигналів сусідніх дискрет.

На рис. 4 надано приклад використання частотної дискретизації при одночасній передачі повідомлення $11\dots0\dots1$, яке складається із k двійкових розрядів.

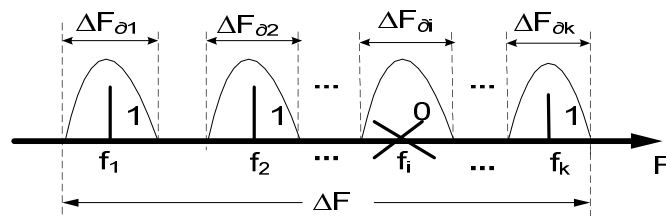

Рис. 4. Дискретизація смуги пропускання каналу

При такому підході та збереженні вимог до ймовірності викривлення символів $P_{вукр}$ і потужності P_{cd} сигналу в межах однієї дискрети, співвідношення сигнал/завада за рахунок зменшення ширини смуги в k разів збільшується, що може бути використаним за декількома напрямками.

Перший з цих напрямків полягає у збереженні попереднього співвідношення сигнал/завада за рахунок зменшення в k разів потужності сигналу в межах відповідної дискрети. Це дозволяє при збереженні загальної потужності, яка є потрібною для передачі k -розрядного повідомлення на попередньому рівні $P_c = k \cdot P_{cd}$, збереженні вимог до ймовірності $P_{вукр}$ викривлення символів, збільшити в k разів швидкість передачі інформації до $B \cdot k$ (біт/с). Якщо при швидкості передачі інформації B мінімальну ширину кожної із дискрет можна визначити як $\Delta F_{oi} = B$ Гц, тоді можлива кількість частотних дискрет складе $k = \Delta F / \Delta F_o = \Delta F / B$, а максимальна швидкість $B_{чдмакс}$ передачі інформації, тобто *теоретично пропускна спроможність каналу при частотній дискретизації не залежить від наявності завад* і дорівнює:

$$B_{чдмакс} = C_{чд} = B \cdot k = B \cdot \Delta F / B = \Delta F \text{ (біт/с).}$$

Правда, при низькій швидкості передачі в межах дискрет і широкій смугі пропускання кількість частотних дискрет може бути значною, і тоді реалізація

цього методу, у зв'язку із складністю технічної реалізації, може бути утрудненою, але це — складності зовсім іншого плану.

Зменшити цю кількість можна за рахунок збільшення швидкості передачі інформації в межах кожної із дискрет, а отже, за рахунок збільшення їхньої смуги пропускання і, як наслідок, — зменшення кількості цих дискрет. Але виникає питання щодо меж такого збільшення швидкості посимвольної передачі.

Отже, *другий з цих напрямків* полягає в застосуванні такої швидкості посимвольної передачі B , яка була би максимальною і забезпечувала би ефективно використання смуги пропускання каналу. Для визначення такої швидкості можна використати уже наведену для методу прямого розширення смуги пропускання каналу залежність виду $C_n / (P_c / N_0) = f(\Delta F / (P_c / N_0))$. З графіка цієї функції, наданого на рис. 1, видно, що максимально ефективно використання смуги пропускання каналу забезпечується при $\Delta F / (P_c / N_0) = 1$, чи при $\Delta F = P_c / N_0$.

Розрахунки показують, що пропускна спроможність, яка є максимально досяжною для методу прямого розширення смуги пропускання, при використанні наведених вище умов досягається при незначній кількості (одиниці) дискрет.

Таким чином, застосування запропонованого авторами методу частотної дискретизації при максимально ефективному використанні смуги пропускання каналу дозволяє досягти не лише теоретичного, але й практичного розширення пропускної спроможності каналів РОМ і, за рахунок цього, — підвищення доступності інформаційних об'єктів РОМ.

1. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетики / К. Шеннон. — М., 1963.

2. Алишев Я.В. Предельная пропускная способность и потенциальная помехоустойчивость оптических сетей и систем телекоммуникаций / Я.В. Алишев // Доклады БГУИР. 2004. — Т. 2, № 2. — С. 43–45.

3. Локальные компьютерные сети. Электронный учебник. — Режим доступа: <http://dvoika.net/infor/top/Glava%2012/Index1.htm>.

Надійшла до редакції 02.04.2009